

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-4>

УДК 330.3

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ТА ОРГАНІЗАЦІНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ДУАЛЬНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

INSTITUTIONAL, ORGANIZATIONAL AND LEGAL ASPECTS OF INTRODUCTION OF THE DUAL FORM OF EDUCATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Канаш Олеся Єгорівна

магістр з економіки, аспірант,

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9586-0964>

Kanash Olesia

Admiral Makarov National University of Shipbuilding

Багаторічний український досвід переконливо засвідчив, що реформи (де б вони й коли б не відбувалися, хто б їх не започатковував) лише тоді мають пристойні шанси на успіх, коли спираються на надійне інституціональне підґрунтя. Теж саме стосується й модернізації вищої освіти, яка триває без зупинки аж з моменту набуття країною незалежності. Один з красномовних прикладів – безрезультатні, на жаль, спроби поширити на заклади вищої освіти концептуальні принципи дуальної освіти. Здавалося б, вивчили більш-менш ґрунтовно практику її застосування в Німеччині, схвалили розпорядженням Кабінету Міністрів «Концепцію підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти» і зупинилися, ніби й не було позитивних намірів та оптимістичних сподівань. Усвідомлюючи, що проблема потребує якнайшвидшого вирішення, автори поставили собі за мету ініціювати дискусію, наслідком якої стане вихід з глухого кута, у якому опинилися вітчизняні заклади вищої освіти.

Ключові слова: економіка вищої школи, навчальний процес, фахові компетенції, освіта, якість освіти, дуальна освіта.

Generalized experience has convincingly shown that reforms have only a chance to succeed if they are based on a solid institutional basis. This also applies to the modernization of higher education, which has been going on since the country gained independence. One eloquent example is the attempt to extend the conceptual principles of dual education to higher education institutions. It would seem that it has been studied the practice of its application in Germany, approved the order of the Cabinet of Ministers "Concept of training specialists for the dual form of education" and stopped, as if there were no positive intentions and optimistic expectations. Realizing that the problem needs to be solved as soon as possible, the author set the goal of initiating a discussion, which will result in a way out of the impasse in which domestic higher education institutions has been currently. Our reflections are based on the belief that the educational process is accompanied by the formation, maintenance and improvement of relations between its participants and between higher education institutions and external stakeholders. These relations develop in three-dimensional space with the following coordinate vectors: institutional, organizational, legal and economic. The range of subjects and the motives that stimulate them to get involved in dual higher education projects are outlined. Particular attention is paid to employers, as they are, firstly, interested in strengthening their intellectual potential, and secondly, able to play the role of donors for relevant educational and professional programs. It is proposed not to apply to them the requirement of licensing and accreditation of educational activities, as it is not the main type of their economic activity. In the light of the experience of European countries, it is proposed to strengthen the influence of chambers of commerce on resolving issues related to the introduction of forms of dual education. Among them is the assessment of the conditions created by enterprises for the admission of students and participation in the evaluation of the implementation of dual educational programs results. Industrial clusters are important in this context, as they are concerned, in particular, with staff recruitment for participating companies.

Keywords: economics of higher school, educational process, professional competencies, education, quality of education, dual education.

Постановка проблеми. Переконані, що знайдеться чимало фахівців-правознавців, які вбачатимуть у цій публікації зазіхання економістів на їхню «зону відповідальності» в дослідженні проблем, пов'язаних з запровадженням у вищій школі України дуальних форм набуття студентами фахових компетенцій, що стануть їм у пригоді під час розбудови професійної або адміністративної кар'єри. Чесно кажучи, нам би не спало на думку «грати на чужому полі», якби шановні колеги ініціативно заходилися розв'язувати нагальні задачі, які постали перед вітчизняними ЗВО. Вони, мабуть, визначили для себе зовсім інші пріоритети. Тож не судіть нас з надмірною суворістю, оскільки без створення інституціонального підґрунтя навіть найконструктивніші ініціативи з боку окремих ЗВО (не чисельні, насправді) приречені залишатися «голосом, що волає у пустелі».

В цьому переконалися науковці Центру економічних досліджень та управлінського консалтингу Факультету економіки моря Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, які вже третій рік поспіль публікують результати своїх розвідок, що призвели з рештою до ініціації дорожньої карти застосування концепції дуальності у вітчизняних закладах вищої освіти. На шляху до неї поступово виникло переконання: продукування та отримання освітніх послуг супроводжується формуванням відносин між ключовими учасниками освітнього процесу, з одного боку, та поміж ними й органами державної виконавчої влади та громадськими об'єднаннями роботодавців.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Тема дуальної освіти відноситься до таких, які в Україні нібито не обділені увагою, але назвати її надмірною складно. Особливо, коли йдеться про академічні ландшафти, що перебувають під опікою вищих навчальних закладів. В тих публікаціях, зміст яких було проаналізовано, здебільшого містяться чисельні аргументи на користь запровадження відповідних технологій. Характерний приклад – стаття Марценюк Л.В., Груздева О.В. [1]. Автори зосереджують увагу на визначення переваг та недоліків дуальної освіти для всіх учасників її організації. І вкотре доводять, що впровадження дуальної форми здобуття освіти є запорукою підвищення якості підготовки фахівців. Роздумами про сутність дуальної освіти в вишах ділиться Шебанін В.С. [2]. Але й він поставив собі за мету «розкрити сутність і значення дуальної форми здобуття освіти». І таких прикладів чимало [3; 4].

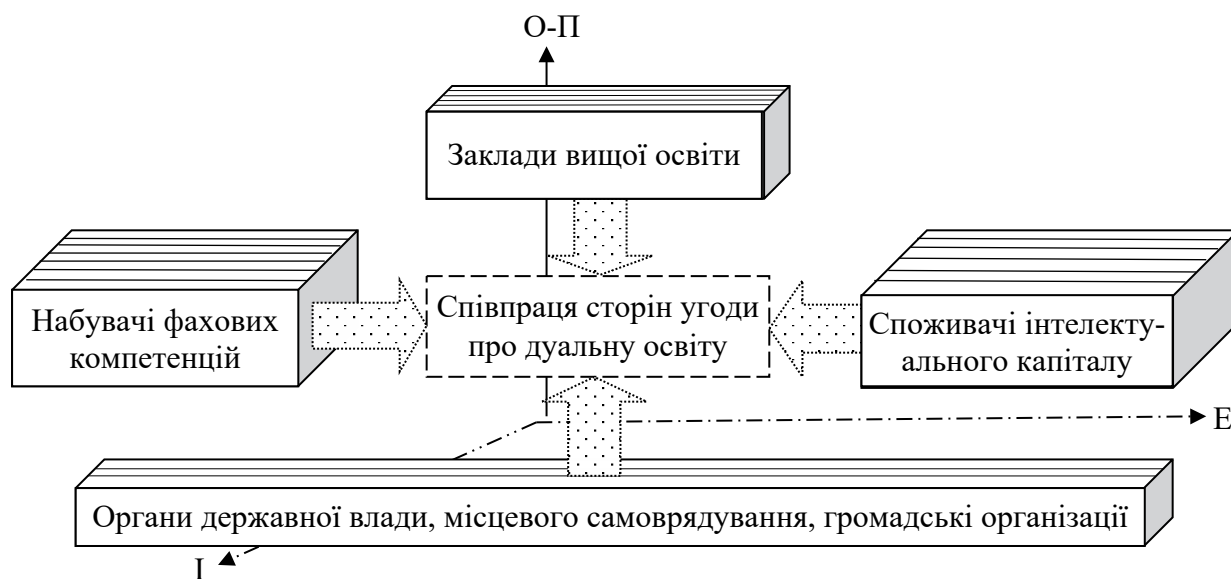
Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Звичайно, що обсягу статті не достатньо, аби висвітлити усі насправді наболілі аспекти проблеми, яка постає перед нами своє. соціально-економічною величчю. Тому з усього розмаїття ми обрали ті, що винесені у назву цієї публікації.

Цілі статті (постановка завдання). Окреслити шляхи розв'язання деяких інституціональних та організаційно-правових проблем, що супроводжують імплементацію дуальної освіти у вищих навчальних закладах.

Вклад основного матеріалу. Розбудова відносин, які складаються між учасниками освітнього процесу, побудованого на засадах дуальності, а надалі їх урізноманітнення та наповнення новим змістом, який відбиває перебіг поточних подій в економіці й прогнози щодо її перспектив, відбувається, як виявилось, в тривимірному просторі. Підставою для цього висновку слугує констатація, що він характеризується трьома одиничними ортогональними векторами: інституційним (І), організаційно-правовим (О-П) та економічним (Е). Відповідну систему координат бачимо на рис. 1.

Свого часу ми отримали чимало аргументів на користь висновку: без жодного з них дуальність вищої освіти неспроможна реалізувати свій утворювальні резерви. З цієї причини не обійдемо увагою ці вектори й надалі. Розпочнемо, оскільки він є одним з найслабкіших кілець дуального ланцюга, з інституційного виміру, уособленого окремими положеннями Закону України «Про вищу освіту» [5], «Концепцією підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти» [6] та «Положенням про дуальну форму здобуття вищої та фахової передвищої освіти» [7], яке перебуває на етапі громадського обговорення. Наведені документи окреслюють лише загальні вимоги до учасників процесу та умови його реалізації. Тому пропонуємо вважати викладені надалі міркування внеском до дискусії, яка відбувається.

Перше, що потребує уточнення, – суб'єкти, які ініціюють впровадження програм дуальної освіти. Немає сумніву в тому, що вона приваблює перш за все ЗВО, які прагнуть підвищити свою конкурентну здатність, запроваджуючи освітньо-професійні програми, корисні для здобувачів вищої освіти. Разом з тим, далеко не завжди результати моніторингу ринку праці, власний досвід викладачів в частині їх співпраці з бізнесом стають надійним підґрунтям для окреслення кола найбільш дефіцитних фахових компетенцій в межах тієї чи іншої професії.

Пояснення: « $\cdots\rightarrow$ » – інституційна координата; « \longrightarrow » – організаційно-правова координата; « \dashrightarrow » – економічна координата.

Рис. 1. Тривимірний простір формування відносин суб'єктів дуальної освіти

Реальний попит на них формують підприємства. Плануючи технічні та технологічні перетворення, вони як ніхто інший відчувають структуру та обсяги дефіциту навичок власного персоналу й вимушені, в залежності від можливостей, які є у їх розпорядженні, або самостійно підвищувати кваліфікацію кадрів, або вивчати відповідні пропозиції з боку навчальних закладів. Безпосередньо або через осередки Державної служби зайнятості, яка покликана сприяти громадянам у підборі підходящої роботи та наданні роботодавцям послуг з добору працівників [8]. Її регіональні представництва, своєю чергою, теж співпрацюють з ЗВО. Отже, виглядає логічним, щоб запровадження дуальних освітніх програм ініціювала не лише вища школа, але й інші зацікавлені суб'єкти.

Складно не погодитися з твердженням відносно залучення до дуальних проєктів підприємств, які мають розвинену матеріально-технічну базу та фахівців, здатних забезпечити навчання студентів на робочих місцях. Одночасно, ми переконані, що технології дуальної освіти, до яких прихильні ЗВО, роботодавці та студенти, за визначенням, не підлягають стандартизації та уніфікації: занадто різноманітними є напрямки діяльності й матеріальної спроможності бізнесу. Особливо, якщо йдеться про малі та середні підприємства. А ми не залишаємо їх поза нашою увагою. Часто-густо такі продуценти здійснюють уні-

кальні стартапи, але не спроможні запровадити у себе повно профільну практичну підготовку студентів. От коли в пригоді стає галузева кооперація, що ґрунтується на спільних інтересах товаровиробників. Формою її втілення у життя слугують спільні тренінгові центри. Один – на відповідний промисловий кластер.

Слушною виглядає пропозиція звільнення роботодавців від процедури ліцензування їх участі в освітній діяльності. З іншого боку, вважаємо за доцільне скористатися досвідом ФРН, де відповідні повноваження делеговані регіональним торгово-промисловим палатам (ТПП). І не обтяжливо для зацікавлених сторін, і ситуація не виходить з під неупередженого контролю з боку авторитетної громадської організації. Серед її обов'язків, в німецькій інтерпретації, зокрема, – підготовка інструкторів з кола персоналу підприємств для майбутньої роботи зі своїми підопічними.

В такій делікатній справі як освіта не достатньо бути лише майстром на всі руки в професії. Важливо налагодити хоча і вимогливий, поза сумнівом, але водночас лагідний контакт з, де-факто, дитиною, яка ще має стати фахівцем. Надмірний тиск на неї здатен викликати розчарування і втрату зацікавленості. На жаль, такі приклади нам знайомі. Переконані, що ТПП спроможні реалізувати ще одну важливу місію, а саме забезпечити прозорість та об'єктивність оцінювання результатів співп-

раці ЗВО та роботодавців, здійснюючи незалежне оцінювання компетенцій, набутих студентами під час дуального навчання.

Звичайно, що інституціональні аспекти запровадження дуальної вищої освіти не висвітлюються виключно тими, які були висвітлені. Ми – обмежені нормативними вимогами до обсягу публікації – вважали за потрібне наголосити на тому, що без розв'язання проблеми законодавцем, усі, кого це стосуються будуть вимушені стикатися з неузгодженостями та непорозуміннями. А вони гальмуватимуть рух до омріяних перспектив. Ця складова є стрижневою в структурі дорожньої карти, запропонувати яку ми поставили собі за мету.

З того, про що йшлося, випливає ще одна важлива тема: вмотивованість суб'єктів процесу дуальної освіти. Звісно, і заклади вищої освіти, і роботодавці кровно зацікавлені в підготовці та працевлаштуванні висококваліфікованих фахівців. Але, як тільки мова заходить про фінансування бодай частини проєкту, відразу виникають сумніви у своєчасності започаткування реформ. Песимізм підсилюють негаразди, викликані економічною нестабільністю, народженою, окрім іншого, ще й обмеженнями ділової активності з причини світової пандемії коронавірусної інфекції COVID-19, а тепер – війни.

Цілком ймовірно, що у майбутньому в пригоді стануть преференції з боку державної влади та органів місцевого самоврядування. Їхнім внеском у загальну справу могли б стати пільги в оподаткуванні прибутку підприємств в частині коштів, які виділяються на запровадження заходів з дуальної освіти або ставок єдиного податку. Розмір останніх, як відомо, визначається сільськими, селищними та міськими радами для фізичних осіб-підприємців. Торгово-промислові палати здатні допомогти з залученням міжнародних освітніх програм та цільових фондів фінансування.

Усе це прямо відповідає спільним інтересам: дуальна освіта забезпечує підготовку когорта компетентної робочої сили, сприяє зниженню рівня безробіття, відтоку абітурієнтів та випускників закладів вищої освіти за кордон, підвищує інвестиційну привабливість регіонів. Втім, поки наведені пропозиції втілюватимуться у життя, краще все-таки покладатися на власні сили. І перше, з чого треба розпочати, беручись за реінжиніринг навчального процесу, – розробити та узгодити зі стейкхолдерами зміст засадничих внутрішніх нормативних актів. В Національному університеті кораблебудування імені адмірала Макарова, наприклад, такими є:

«Положення про порядок організації та проведення дуального навчання» [9]. Його автори окреслили умови проведення конкурсного відбору здобувачів вищої освіти, порядок укладання угод, перебігу дуального навчання на підприємстві, критерії досягнення обраних KPI усіма зацікавленими особами;

«Положення про формування, затвердження та оновлення освітніх програм», яке висвітлює питання їх акредитації, двобічної практики викладачів закладу освіти та співробітників підприємств, що беруть участь в спільних дуальних проєктах.

Їх коло може бути розширене разом з потребою упорядкування усієї гами відносин в системі «заклади вищої освіти – набувачі фахових компетенцій – споживачі інтелектуального капіталу», заповнюючи прогалини в чинному законодавстві. І не лише впродовж університетської частини життєвого циклу особи, але й надалі в контексті переходу від фрагментарних програм підвищення кваліфікації або зміни фаху до безперервної підтримки професійного вибору протягом всього життя.

Вважаємо, що є можливості обійти стороною й ускладнення, пов'язані з браком коштів у підприємств, дефіцитом вільних кадрових ресурсів, обладнання, програмного забезпечення, простору для проведення занять зі студентами. Приклад знаходимо у німців, які створили спеціальні навчальні структури – *Ausbildungsverbände* [10]. За організаційно-правовою формою це – консорціуми або асоціації, які ґрунтуються на партнерстві, умови якого визначаються укладеним між ними угодами. Сьогодніною ж українською реалією стають індустріальні кластери.

Один з тих, що недавно було створено, – «Морський кластер України». Він об'єднав суднобудівні, судноремонтні та інжинірингові підприємства, розташовані в Миколаєві та Херсоні, з характерною для них спорідненою структурою кадрових професійних потреб. Саме вони складають фундамент для створення тренінгових центрів (ТЦ). Їх безперечною перевагою є синергійний ефект, зумовлений спільними вимогами до профілю підготовки, високою компетентністю і досвідом при розробці навчальних планів, наявністю програмного забезпечення, що найчастіше відсутнє в закладах вищої освіти через його захмарну вартість. Наше бачення щодо концептуальної моделі ТЦ знайшло відбиток на рис. 2.

Ефект синергії проявляється також при формуванні в кооперації з ЗВО освітньо-про-

Рис. 2. Концептуальна модель ТЦ, створеного на умовах об'єднання ресурсів учасників промислового кластера

фесійних програм. Комплекс освітніх компонентів, які він включатиме (дисциплін, індивідуальних завдань, контрольних заходів), відповідатиме нагальним вимогам практики, а отримані студентом компетенції – актуальним професійним стандартам роботодавців. Більш того, ТЦ у запропонованій формі уможливить підвищення рівня знань співробітників підприємств та набуття практичних навичок викладачами закладів освіти, які залучені до дуальних програм. Тож маємо ще одне свідчення на користь зробленої пропозиції.

Висновки. Українські ЗВО мають бажання та снагу започатковувати дуальну освіту під

час формування фахових компетенцій осіб, які довірили їм своє професійне майбутнє. Не чинять супротив цій концепції й роботодавці, кровно зацікавлені в посиленні інтелектуального капіталу, потрібного їм для подолання спротиву конкурентів. Для остаточної гармонізації відносин, що складаються на цьому тлі між усіма зацікавленими особами не вистачає такої «дрібниці» як інституціональне підґрунтя, яке б мобілізувало потенціал усіх стейкхолдерів та економічно мотивувало їх рухатися до омріяної мети. Маємо надію, що за кращих часів воно нарешті таке з'явиться, а роздуми, викладені в цій статті – цьому посприяють.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Марценюк Л.В., Груздева О.В. Дуальна освіта як засіб ефективного поєднання теорії та практики. *Економіка та держава*. 2021. № 3. С. 58–65.
2. Шибанін В.С. Дуальна форма освітньої підготовки висококваліфікованих фахівців для аграрної сфери України. *Економіка АПК*. 2018. № 7. С. 5–15.
3. Кравченко О. Дуальна освіта в Україні: від концепції до практики. *Молодий вчений*. 2021. № 2. С. 64–69.
4. Зінченко С.М., Зінченко А.Л. Дуальна освіта як запорука соціального партнерства у професійній підготовці випускників вишів: зарубіжний досвід. *Наукові записки, серія: «Педагогічні науки»*. 2021. № 192. URL: <https://pednauk.cuspu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/760>
5. Закон України «Про вищу освіту». Верховна Рада України. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
6. Про схвалення Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти : розпорядження Кабінету Міністрів України від 19.09.2018 р. № 660-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-%D1%80#Text>
7. Положення про дуальну форму здобуття вищої та фахової перед вищої освіти. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2019/06/25/1polozhennya-pro-dualnu-formu.docx>
8. Про затвердження Положення про Державну службу зайнятості : Наказ № 2663 від 16.12.2020 р. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1305-20#Text>
9. Положення про порядок організації та проведення дуального навчання у Національному університеті кораблебудування імені адмірала Макарова. Миколаїв, 2019. URL: <https://bit.ly/3HTAHdd>
10. Ausbildungsverbände. Betriebsrat beiteninder Lehrling sausbildung zusammen. URL: <https://www.wko.at/service/t/bildung-lehre/Ausbildungsverbuende.html>

REFERENCES:

1. Martseniuk L.V., Hruzdieva O.V. (2021) Dualna osvita yak zasib efektyvnoho poiednannia teorii ta praktyky. *Ekonomika ta derzhava*, no. 3, pp. 58–65.
2. Shebanin V.S. (2018) Dualna forma osvitoi pidhotovky vysokokvalifikovanykh fakhivtsiv dlia ahrarnoi sfery Ukrainy. *Ekonomika APK*, no. 7, pp. 5–15.
3. Kravchnko O. (2021) Dualna osvita v Ukraini: vid kontseptsii do praktyky. *Molodyi vchenyi*, no. 2, pp. 64–69.
4. Zinchenko S.M., Zinchenko A.L. (2021) Dualna osvita yak zaporuka sotsialnoho partnerstva u profesiinii pidhotovtsi vypuskniv vyshiv: zarubizhnyi dosvid. *Naukovi zapysky, seriia: «Pedagogichni nauky»*, no. 192. Available at: <https://pednauk.cuspu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/760>
5. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu». Verkhovna Rada Ukrainy (2022). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
6. Pro skhvalennia Kontseptsii pidhotovky fakhivtsiv za dualnoiu formoiu zdobuttia osvity: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 19.09.2018, № 660-r. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-%D1%80#Text>
7. Polozhennia pro dualnu formu zdobuttia vyshchoi ta fakhovoi pered vyshchoi osvity. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennia/2019/06/25/1polozhennia-pro-dualnu-formu.docx>
8. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Derzhavnu sluzhbu zainiatosti: Nakaz № 2663 vid 16.12.2020. Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy (2020). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1305-20#Text>.
9. Polozhennia pro poriadok orhanizatsii ta provedennia dualnoho navchannia u Natsionalnomu universyteti koralebuduvannia imeni admirala Makarova (2019). Mykolaiv. Available at: <https://bit.ly/3HTAHdd>
10. Ausbildungsverbände. Betriebsrat beiteninder Lehrling sausbildung zusammen. Available at: <https://www.wko.at/service/t/bildung-lehre/Ausbildungsverbuende.html>